

NEF'Î'NİN SÖZÜM REDİFLİ KASİDESİNDE POETİK BİR UNSUR OLARAK CEVHER

Ziya AVŞAR*
Şükran TEMİZ***

Özet: Nef'î'nin Sözüm redifli kasidesi Türk edebiyatında kaside nazım şeklindeki fahriye bölümünün, methiye bölümünün işlevini geçtiği dikkat çekici bir kasidedir. Nef'î bu kasidede kendi poetik anlayışını derinlemesine işleyen ve kasidenin her beytini bu poetik düşünceye bağlayan bir kimlikte görülür. Şair bu kasidede, kaside nazım şeklinin bütün unsurları ortadan kaldırarak daha önce örneği görülmemeyen poetika nesipli bir bütün oluşturur. Bu metindeki fikirleri detaylı bir şekilde incelemek bu bildirinin sınırlarını aşacağı için, biz bu bildiride poetik bir unsur olarak sık sık tekrarlanan bir unsur olan cevher kavramına odaklandık. Nef'î'nin bu kasidede özellikle dile getirdiği cevher kavramını hem felsefi hem de poetik boyut açısından nasıl işleyip detaylandırıldığını göstermeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Nef'î, Kaside, Cevher, Poetika

Jevher As A Poetic Element In Nef'î's Qasida With Sözüm Redif

Abstract: Nef'î's Qasida with Sözüm Redif is a remarkable qasida in Turkish literature where the function of the fahriye section of the qasida exceeds the function of the eulogy section. Nef'î is seen in this qasida with an identity that deeply processes his own poetic understanding and connects each couplet of the qasida to this poetic thought. In this qasida, all elements of the qasida verse form are eliminated and only a poetic-type whole is formed. Since examining the ideas in this text in detail would exceed the limits of this paper, we focused on the concept of essence and word essence, which frequently appears before the reader as a motif repeated as a poetic element in the qasida. We tried to show how this concept, which Nef'î specifically mentioned in the introduction and other parts of this poem, was processed and detailed in terms of both its philosophical and poetic dimensions.

Keywords: Nef'î, Kaside, Jewel, Poetics

Giriş

Farsça gevher kelimesinden Arapçaya geçen “cevher” kavramı, Aristo felsefesinin temel kavramlarından biri olan “ousia” teriminin karşılığı olarak İslam felsefe ve kelamında kullanılan özel bir kavramdır. Aristo'nun anlayışında cevher, kendi başına var olup hiçbir şeye dayanmayan ve bütün arazların kendisine yüklendiği temel kategori olarak nitelenir. (Kutluer 1993).

Araz ise İslam filozofları tarafından; “Bir konuda bulunan durum veya cevherin zıddı olup bizzat var olmayan ancak herhangi bir konuya dayanan onunla birlikte var olan ancak onun yok olmasıyla ortadan kalkan şey” olarak tanımlanır. (Yavuz 1991).

Nef'î, sözüm redifli kasidesinde cevheri hem felsefi ve kelami anlamıyla hem de değerli maden anlamıyla kullanır. Bu kullanım biçimi onun düşüncesinde, birinden diğerine geçişi kolaylaştıran ve bazen her iki anlamın iç içe geçtiği bir kullanım genişliği ile yer alır. Ona göre şiir söz konusu olduğunda şiirsel sözler, düz yazıya göre sıradan taşlar yanında kıymetli taşlar gibidir. Bu şiirsel sözlerdeki fikirler ise arazdan arınmış olan cevheri andırır. Çünkü cevher kendi başına var olma yetisi taşıyan bir özdür, arazda bu nitelikler bulunmaz. Araz ise kendisini bir cevher üzerinden gösteren bir bağımlılık taşır. Nef'î, sözün asıl kaynağından kopmuş ifade, ibare ve cümleleri bir ölçüde araz olarak niteler. Kendisinin şiirde yapmaya çalıştığı şey ise şiirsel sözleri arizî sözlerden arındırarak ifade kudretini artırmaktır. Onun bütün şiirsel serüvenini bu amacın izdüşümü gibi görmek ve göstermek pek yanıltıcı olmasa gerektir.

Nef'î'nin bu kasideyi bir naat olarak kaleme aldığı gerçeği, onu tam anlamıyla değerlendirmek için gözden kaçırılmaması gereken bir özelliktir. Nitekim o, Tuhfetü'l Uşşâk adıyla Hâkânî'nin Bahrü'l Ebrar'ına yazdığı nazirede de poetik görüşlerini bir naat formu

* Prof. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, TDE, ziyaavsar@hotmail.com.

*** sukrantemiz@gmail.com

üzerinden işleyerek derinleştirmiştir. Hazreti Peygamber'in ruhaniyeti ile Nef'î'nin ilham ve hayal gücü arasındaki bağlantının getirdiği poetik verileri, bir de bu açıdan görmek önemlidir.

Şimdi Nef'î'nin Sözüm Redifli Kasidesi'nde "cevher" kavramını poetik bir unsur olarak ele aldığı beyitlere yakından bakalım:

Ukde-i ser-rişte-i râz-ı nihânîdir sözüm

Silk-i tesbîh-i dür-i seb'a'l-mesânîdir sözüm*

(Sözüm gizli sırlar ipinin ucundaki düğüm ve Fatiha Sûre'si incilerinin dizildiği tesbihin ipidir).

Nef'î sözüm redifli kasidesine bir tespih mazmunu gizler. Onun sözleri gizli sırlar tespihinin imamesi, kelimeleri de Fatiha Suresi incilerinin tespih ipidir. Şairin bu teşbihten maksadı, sözlerinin gizli sırların aşıkâr etmek için, İlahî bir ilhamla gönlüne akması gerçeğine işaret etmektir. Nasıl ki Kur'an'ın girişi Fatiha Suresi ise şairin bu kaside matlaı da kasidenin fatıhası hükmündedir. Gizli sır, söz ve incinin bir araya gelmesi sözün kıdemi ve varoluş hikâyesi ile ilgilidir. Yokluk, yoğun bir karanlık halinde her şeyi ihata ederken bu zifiri karanlık içinde bir ilahi bir nur şeklinde parlayan söz incisi, bütün sözlerin atası olan incidir.

Bir güherdir kim nazîrin görmemiştir rûzgâr

Rûzgârâ âlem-i gayb armağanıdır sözüm

(Benim sözüm zamaneye gayb âleminin bir armağanı olduğu için zamane böyle bir cevherin benzerini görmemiştir)

Nef'î, şiirsel sözün değerinin farkında olan bir şairdir. Onun sözleri zamaneye gayb âleminden gelmiş yahut getirilmiş birer armağandır. Nef'î burada kendi şiirinin sıradan şairlerden farkını gayb armağanı oluş veya gayb armağanı olmayış ölçütü ile belirlemektedir. Bu açıdan bakınca şairin söz incisini, yokluk sedefinin içinden alıp getirdiğine dair bir ifadenin gizli olduğu görülür. Yokluğun zulmeti içinde, ifade ile buluşmak halini içeren söz incileri, ancak hayal güçleri yüksek ve fikirleri derin olan şairlerle temas kurarlar. Nef'î, zahiri planda inci avcısı olan dalgıçlara gönderme yaparak kendi yaptığı işin biricik ve zorluğunu kavratmaya çalışmaktadır. Bir dalgıcın bir deryadan inci elde etmesi için, incinin bulunduğu derinliğe kadar incek cesarete ve vurgun yemeden tekrar yüzeye çıkacak kadar sağlam bir ciğere sahip olması gerekmektedir. Bu niteliklere sahip olmayan birinin su perdesini yırtarak denizin dibine inip o inciyi alarak tekrar karaya çıkması mümkün değildir. Nef'î, hayal gücünün sürati ve zekâsının keskinliği ile gayb perdesini yırtarak yokluk denizinin derinliklerine dalmakta ve o zulmet içerisinde parlayan mana incilerini avlayarak tekrar kendi âlemine dönmektedir. Şair, kalbine gelen ilhamın kendisinde oluşturduğu bu şiirsel hali, cevher metaforu üzerinden bu şekilde aktarmaktadır. Gayb âleminin dili, ses ve söze dayanan bir dil olmadığı için, şair Allah vergisi olan ilhamın kanatlarıyla mana âlemine yükselerek orada temas ettiği her biri bir diğerinden farklı olan mana incilerini müşahade edip o âlemden döndüğünde o müşahadeyi kendi âleminin lisanına aktarmaktadır. İşte bu yüzden Nef'î'nin şiirleri, bu serüvenden mahrum olan ve mananın diriltici temasından habersiz bulunan kimselere cömertçe sunulan bir armağandır.

Rûzgâr ihsânımı bilmiş yâ bilmemiş

Âleme feyz-i hayât-ı câvidânîdir sözüm

(Zamane benim söz incileri saçma ihsanımı bilse ne olur bilmese ne olur? Zira benim sözüm âleme ebedi hayatın bolluk ve bereketidir).

Nef'î, şiirsel sözlerinin gayb âlemi armağanı olduğuna inandığı için bu söz incilerinin muhatabı olan okuyuculara cömertçe sunulması gerektiği kanısındadır. O yüzden şairin bu beyitte ihsan kavramına vurgu yapması bu bilincin neticesidir. İhsanın lügat anlamı, bir şeyin karşılık beklemeden verilmesi ve güzel bir şekilde bağışlanmasıdır. Sözün inci ile ilişkilendirilmesine bakılırsa Nef'î'nin buradaki ihsan kavramını inci saçmak eylemi

* Bu bildirideki kaside beyitleri için bakınız (Dilçin, 2005).

içerisinde gördüğü anlaşılmaktadır. İnci saçmak herkesin harcı olmadığına göre bu davranış bir sultanlık tavrıdır. Tarihen biliyoruz ki inci ve mücevheri, kullarının yararlanması için padişahlar saçmaktadır. Bu bağlamdan hareket edersek şairin kendisini söz sultanı olarak gördüğünü ileri sürebiliriz. Mülkün sultanı inci mücevher saçtığına göre söz sultanı olan şair de tebaası hükmünde olan okuyucularına söz incileri saçmalı ve anlam mücevherleri ihsan etmelidir.

Sözün gayb ile temas etmesi daha doğru bir ifade ile sözün bu âleme gayb âleminden gelmesi onun ebediyetiyle alakalı bir durumdur. Gaybî sözler mana âlemine ait olup İlahî nitelikte sözler oldukları için mahiyet itibarı ile ölümsüzdürler. Bu açıdan bu sözler hem şairini ölümsüz kılar hem de okuyucunun ölmüş gibi olan gönlünü diriltirler. Bunlar mana âleminin ölümsüzlüğünü bu âleme taşıyan İlahi feyiz yüklü sözlerdir.

Ehl olan kadrin bilir ben cevherim medh eylemem

Âlemin sermâye-i deryâ vü kânıdır sözüm

(Ben ortaya düşüp de cevherimi övmem. Onun kıymetini ehil olanlar bilir. Zira âlemdeki madenler ve denizlerdeki cevherlerin kaynağı benim sözümdür)

Nef'î'nin ehl olandan muradı, şiiri anlayıp değerlendirme yetisine sahip olan okuyucu ve eleştirmenlerdir. Ancak şairin bu çevreye şiirin inceliklerini açıklama konusunda güven duymadığı anlaşılmaktadır. “Benim şiirim değeri ehil olanlar bilir, ben söz cevherimi ve kelam incilerimi methetmem” demekle ancak ikinci dizede; sözünün denizdeki inciler ve maden yataklarındaki cevherler olduğunu söyleyerek mübalağalı bir şekilde övmektedir. Ancak bu övgüden maksadı, muhataplarına nasıl bir şiirsel söz ile karşı karşıya kaldıklarına dair bir uyarı yapmaktır. Şair karada ve denizde en kıymetli nesne olan kıymetli madenler ve incilerle sözünü bir tutmakta ve kendi gönül madeninin bir ürünü ve kendi zihin ocağının bir hasılası olan şiirini, bu benzetme üzerinden somutlamaktadır. Eleştirmen, şairin gösterdiği bu yoldan giderek onun şiirini daha iyi anlayacak ve o nitelikli sözlerde gizlenen ince anlam ve örtülü sırları daha iyi kavrayacak hatta şiiri kendisi yazmış gibi bir tutumla daha açık ve anlaşılır bir biçimde yorumlayacaktır.

Bî-araz bir cevher-i sâfidir ammâ muttasıl

Ehl-i tab'ın zîver-i tîg u sinânıdır sözüm

(Sözümün her zaman şairlerin kılıç ve mızraklarının sözü olması cevherinde araz olmayan saflık taşımasından dolayıdır)

Nef'î burada felsefe ve kelamın en temel iki kavramı olan araz ve cevhere dikkat çekerek şiirini bu bağlantı üzerinden ifade etmeye çalışmaktadır. Cevher, bir nesnenin değişmez öz ve yapısını; araz ise o yapının geçici niteliklerini bildirir. Sözgelimi su bir cevherdir, onun donması yahut buharlaşması arazdır. Şair, kendi şiirsel sözlerini arazdan arınmış halis bir cevher olarak görmektedir. Şairin şiirsel sözlerini altın gibi değerlendirecek olursak onun arazsız hale gelmiş sözden muradının, içinde altın cevheri bulunan madenin cefa denen ergitme potasına konularak yüksek ısıya maruz bırakılması ve o ısı nedeniyle altına bulaşmış olan cürufların altın cevherinden ayrışması olduğu anlaşılır. İşte o zaman cevher safi hale gelir ve araz içermez. Nef'î, söz ipine dizilmiş dize ve beyitlerinin nazma çekilmeden önce adeta cevherin potada eritilmesi gibi zihin ve gönül potasında ayıklandıktan sonra söz ipine dizildiğini ifade ediyor. Bu durumda şair bize takdim ettiği beyitlerinin arkasında çok büyük bir emek olduğunu söylemek istiyor. Bu büyük emek ve titizliğin neticesine bağlı olarak kendisine yeni ve gidilmemiş bir yol açan şair, ehl-i tab dediği diğer şairlere öncülük etmektedir. Böylelikle yeni anlam ve mazmun üretemeyen bu şairlerin cenge çıktıkları söz meydanında kendi şiirlerini Nef'î'nin söz mızrağı ve kelam kılıcıyla süslediklerini ve rakipleri ile cenge bu donanımla çıktıklarını belirtmektedir. Şair adeta halis söz cevherinden oluşan şiirlerini, diğer şairlerin şiirlerine ihraç etmekte ve onlara kendi söz mızrağı ve kelam kılıcıyla asla tadamayacakları iğreti zaferler tattırmaktadır.

Ya'nî kim endîşe-sencân-ı cihânın dâ'imâ

Hem sarîr-i kilki hem vird-i zebânıdır sözüm

(Yani benim sözüm cihandaki düşünce incilerini daima tartarak söyleyenlerin hem kalemlerinin cızırtısı hem de dillerinin pelesengidir)

Bu beyit yukarıdaki beyit ile bağlantılı olarak aynı fikrin bir başka yönden ifade edilmesidir. Şairin dünyada düşünce incilerini tartanlardan muradı diğer şairlerdir. Bunlar söz cevherine ulaşamadıkları için defter ve divanlarını Nefî'nin inci gibi değerli sözlerini ve altın gibi kıymetli şiirleri ile doldurmaktadırlar. Bu şairler bir anlamda Nefî'nin söz incilerini dillerine pelesenk etmekte ve kalemlerini bu nadide sözlerin yazımına adamaktadırlar. Böylelikle Nefî'yi takip eden diğer şairler, ondan daha iyi söz söyleyemedikleri için dillerinde daima Nefî'nin sözlerini tekrarlamakta; kalemleriyle de daima defter ve divanlarına cazır cazır Nefî'nin sözlerini yazarak onları onun şiirleri ile malâmal bir hale getirmektedirler. Nefî gibi bir söz üstadının onların zamanında bulunuşu bu zatlar için bir talihtir. Çünkü onun sözleri olmasaydı bunlar değerli şiirsel sözleri tartıp değerlendirmekten mahrum olacaklar, dillerinde bu değerli sözleri tekrarlayamayacak kalemleri de bu nitelikli şiirleri yazamayacaktır.

Bir benim gibi cigerdâr ehl-i tab' olmaz dahi

Cevher-i tûğ-ı kazâ-yı nâgehânîdir sözüm

(Şu dünyada benim gibi cesur bir şairin bir örneği daha yoktur. Zira sözüm apansız inen kaza kılıcının cevheridir)

Nefî, söz ve şiiri daima bir silah gibi kullanmayı seven bir mizaca sahiptir. Ona göre şiir ülkesi bir savaş meydanı, rakipleri de savaşacağı düşmanlardan ibarettir. Savaş meydanında galip gelmenin yegâne yolu iyi bir silaha, yüksek bir cesarete ve bu cesaretle o silahı yerinde kullanmayı bilen bir akla sahip olmaktır. İşte Nefî, kendisini şairler arasında bu konumda gören bir kişidir ve kendi zamanında bu niteliklere sahip ikinci bir şair de yoktur. Eğer bir kimse şairin bu konumunu bilmez ve onunla söz meydanında cenge girme cüretini gösterirse onun halis söz cevherinden oluşan söz kılıcı, apansız gelen bir kaza gibi rakibin başını omuzundan ayırmakta bir an bile tereddüt göstermez. Zira söz ikliminde iki sultanın bir arada olması söz sultanlığının doğasına aykırıdır.

Olalı gavnâs-ı deryâ-yı hayâl-i midhati

Cevherî-i tab'ımın zîb-i dükânıdır sözüm

(Sözüm onun övgüsünün hayal denizinde dalgıç olduğundan beri şairlik cevherimin dükkânına süs olmuştur)

Nefî, sözüm redifli kasidesini Hazreti Peygamber'e naat olarak yazmıştır. Dolayısıyla bu şiirde söz ile ilgili yüksek düşüncelerin ve parlak hayallerin kaynağı şairin sözlerinin Peygamber övgüsünün hayal denizinde dalgıç olmasından dolayıdır. Aslında şair, peygamber övgüsünün derin ve geniş hayal denizine bir dalgıç gibi dalmış ve iki alem peygamberinin ruhaniyetinin feyziyle oradan kendi şairlik cevherinin kuyumcu dükkanını dolduracak nitelikte söz incileri çıkarmıştır. Nefî burada dolaylı olarak kendi şiirsel sözlerinin gücünü oluşturan temel kaynaklardan birinin de Hazreti Peygamber'in hadisleri olduğunu söylemektedir. Şaire göre insanlar arasında en veciz, en derin ve en değerli söz söyleyen kişi Hazreti Peygamber'dir. Bugün kendisi de o büyük anlam denizine dalarak hadislerin feyz incilerinin ince ve derin manaları ile dolu söz söylemekte ve sözlerine hadislerin ruhunu yansıtmaya zevkini tatmaktadır.

Başlasam mi'râcını tahkîke âb u tâb ile

Gevher-i şehvâr-ı gûş-ı Ümmühânîdir sözüm

(Miracını aşk ve şevk ile anlatmaya başlayınca sözüm Ümmühânî'nin kulağındaki büyük inciye döner)

Hazreti Peygamber'in sözlerinin ruhaniyeti şairi öyle bir aşk ve şevk düzeyine ulaştırmıştır ki sözü böyle bir coşku ile onun Miraç hadisesini anlatmaya getirdiği zaman, sözü söz olmaktan çıkıp bir anda peygamberin amca kızı olan Ümmühânî'nin kulağındaki iri

inciye dönüşmektedir. Miraç ile ilgili bilgi veren kaynaklar, Hazreti Peygamber'in Medine'de amca kızı Ümmühânî'nin evinde misafir olduğu bir gece bu kutsal yolculuğuna çıktığını belirtirler. Şair, Miraç ile ilgili bu duruma telmih yapmaktadır.

Sonuç

Nef'î'nin Sözüm redifli kasidesi, Hazreti Peygamber övgüsünde bir naattır. Ancak şairin fahriyeyi naatın üzerine yerleştiren bir üslup ile kasideyi geliştirmesi, kendi konumunu Hazreti Peygamber'in konumunu önüne koyması gibi algılanmıştır. Oysa şair, bu şiirdeki bütün hünerini, Peygamber övgüsünün hayal denizinde dalgıç olma esasına bağlar ve söz dükkanını dolduran bütün incilerin o denizden çıkarıldığını belirtir. Dolayısıyla onun şiirlerindeki mana derinliğini anlamak için, Hazreti Peygamber'in mana denizinden çıkardığı irfan incilerinin mahiyetini iyi bilmek gerekir. Zira bu yorumcunun bir temennisi değil; bizzat şairin kendi beyanıdır. Nef'î'nin bu kasidesinin hedeflediği başarıya ulaşıp ulaşmadığını, bu bakış açısına göre değerlendirmek en doğru yaklaşımdır. Nef'î, bu kasidesinde ele aldığımız “cevher” kavramını, onun hem felsefi ve kelamî boyutuyla hem de kıymetli maden oluşuyla ilişkili bir biçimde ele almış ve bazen bunları birinden öbürüne bağlayarak düşünce ve hayalini genişletmiştir. Nef'î'nin şiirsel sözleri, gayb âleminin ihsanı olan söz armağanlarıdır. Bu armağanlar kelamın yaratıcısı tarafından kendisine ihsan edildiği için, o da bu irfanî sözleri geldiği kaynağın ruhuna uygun olarak hiçbir beklentiye kapılmaksızın okuyucularına sunmaktadır. Zira kendisi bu bağlamda sadece alan ve sunan konumunda bir figürden ibarettir. Şair olarak kendisinin önemi, söz cevherini sezgi ve hayal gücü ile elde edip akıl ve lisan ile estetik bir biçimde aktarmaktan ibarettir. Nef'î, bu şiirde cevher gibi zor bir kavramı, şiirsel bir üslup içerisinde o kavramın ruhuna hâlel getirmeden başarılı bir şekilde işlemenin örneğini verir. Şairi özgün kılan üslup hususiyetlerinden birisi de düşünceye ilişkin didaktik kavramları akıcı ve estetik bir biçimde dile getirebilmesidir.

KAYNAKÇA

- Cengiz A. (2019, Haziran). Hâkânî'nin Bahrü'l-Ebrâr'ına Nef'î'nin Nazîresi; Tuhfetü'l-Uşşâk. VI Beynəlxalq Türk Dünyası Araşdırmaları Simpoziumu 13-15 İyun 2019/Bakı.
- Dilçin, C. (2005). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: TDK Yayınları.
TVD	İslam Ansiklopedisi.	(2025,	08	Nisan)	Erişim	Tarihi
	https://islamansiklopedisi.org.tr/araz					
TVD	İslam Ansiklopedisi.	(2025,	08	Nisan)	Erişim	Tarihi
	https://islamansiklopedisi.org.tr/cevher					

